

Van alterande sorte
Brabants tussen dialect en standaardtaal

Jos Swanenberg

Van alterande sorte
Brabants tussen dialect en standaardtaal

Rede

Uitgesproken bij de openbare aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Diversiteit in taal en cultuur in Brabant bij het departement Taal- en Cultuurstudies van de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit van Tilburg op 20 november 2009

door
A.P.C. Swanenberg

Deze bijzondere leerstoel is een initiatief van de Toon Weijnen Stichting.

Mijnheer de Rector Magnificus,
Dames en Heren,

Weijnen

Als ik begin bij het begin, begin ik in 1937, meer dan 30 jaar voor mijn geboorte. Van het verhaal dat ik u vandaag vertellen wil, werden de eerste woorden in 1937 wereldkundig gemaakt. Die woorden waren in feite al in de jaren daarvoor opgetekend.

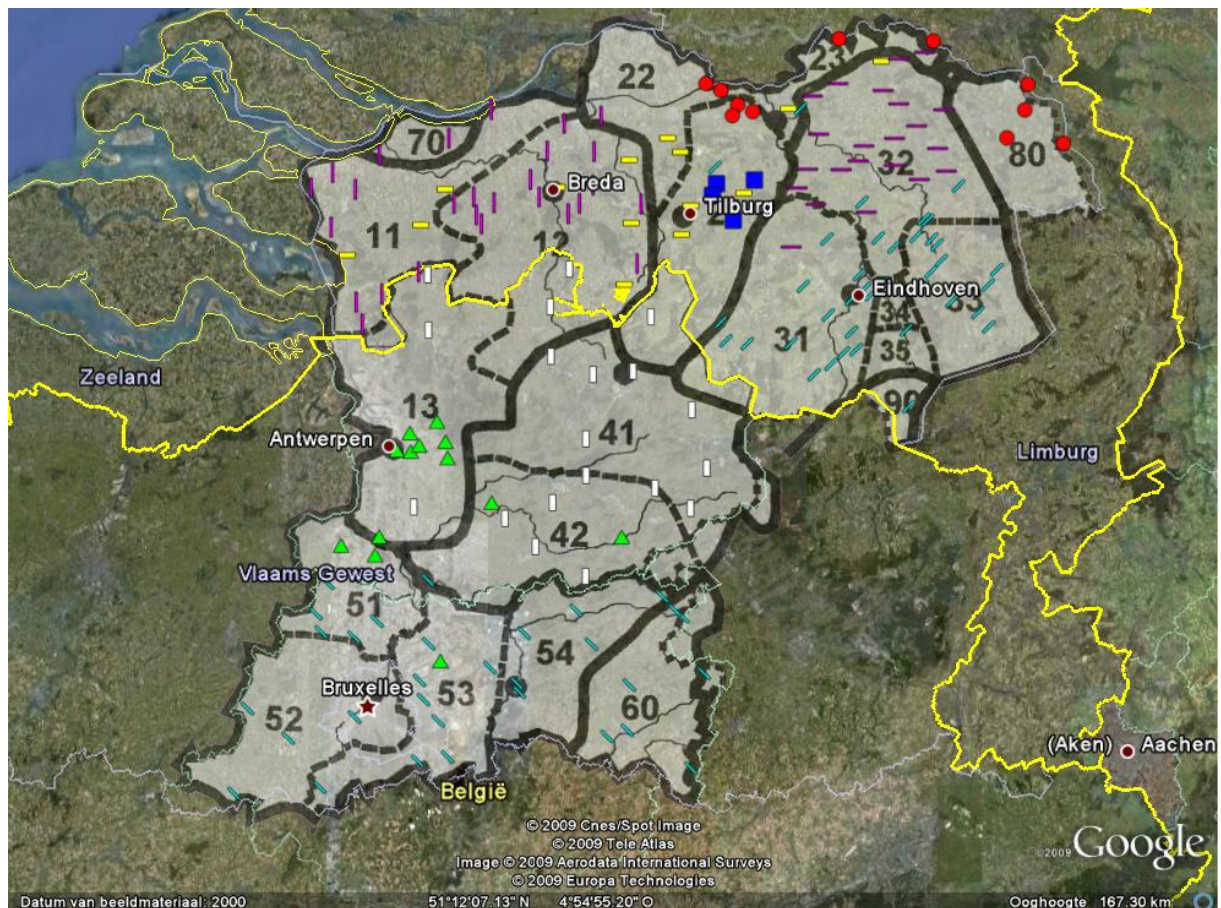
Die eerste woorden zijn Noord-Brabantse dialectwoorden, maar dat zal u weinig verbazen. Het waren de woorden die deel uitmaakten van het onderzoeksmateriaal van Antonius Angelus Weijnen, in 1909 geboren te Fijnaart, Noord-Brabant. Met een onderzoek dat resulteerde in een uitvoerig verantwoorde gebiedsindeling van de dialecten van Noord-Brabant promoveerde Weijnen bij professor Jacques van Ginneken aan de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Weijnen doceerde toen Nederlands en geschiedenis aan de Roosendaalse lycea, maar in 1946 komt hij naar Tilburg. Hij werkt er twaalf jaar als 'vast docent Nederlands' aan de Rooms-Katholieke Leergangen. In 1958 wordt Weijnen hoogleraar in Nijmegen. Daar begint hij een nieuw project dat uiteindelijk pas in 2005, zowat een halve eeuw later, zal worden voltooid: het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*.

In het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD) is het grootste deel van de woordenschat van de dialecten in de provincies Noord-Brabant, Antwerpen en Vlaams-Brabant en het hoofdstedelijk gewest Brussel vastgelegd; het is de woordenschat die hoort bij de traditionele agrarische samenleving. Tot aan de jaren zestig kent Brabant nog een weinig technologische, agrarische samenleving waarin bijna uitsluitend traditionele dialecten worden gesproken. Dialecten zijn dan nog authentieke lokale dorpstalen, thema voor de mooie vergelijkende studies van Weijnen en voor gebiedsindelingen zoals die uit zijn proefschrift van 1937. Die gebiedsindeling werd ook voor Noord-Brabant in het WBD toegepast. Interessant daarbij is dat Noord-Brabant naast Brabantse ook Hollandse en Limburgse dialecten kent (Swanenberg en Brok 2008) en dat andersom Brabantse dialecten niet beperkt zijn tot Brabantse provincies maar onder meer ook in Gelderland zijn te horen.¹

Inmiddels bieden nieuwe kwantitatieve methoden goede mogelijkheden om alternatieve indelingen te verkrijgen, bijvoorbeeld op basis van de lexicale gegevens van het WBD. De kaart die hier is afgebeeld laat twee indelingen zien, een isoglossenkaart met zwarte lijnen die de WBD-gebiedsindeling

weergeeft en een verdeling van symbolen die aan plaatsen zijn verbonden. De symbolen zijn toegekend op basis van een kwantitatieve methode die is uitgewerkt in De Vriend, Swanenberg en Van Hout (2007), waarbij de lexicale data werden bewerkt en er uiteindelijk op basis van ruim 100.000 gegevens werd geclusterd. De resultaten van de kwantitatieve methode zijn gebiedsvormend en de verspreiding wijkt niet sterk af van de WBD-gebiedsindeling.

Kaart met de WBD-gebiedsindeling² en een symboolverdeling op basis van een bewerkte WBD-dataset, opgedeeld in 9 groepen (uit De Vriend e.a. 2007).

Overigens dienen we bij gebiedsindelingen rekening te houden met een status aparte van oude steden zoals 's-Hertogenbosch en Bergen op Zoom, die een heel eigen karakter kennen.

Ik noemde zojuist 1958, als jaar waarin Weijnen hoogleraar werd en aan het WBD begon. In datzelfde jaar verschenen ook twee indrukwekkende lokale dialectbeschrijvingen, te weten *Woord en wereld van de boer* van Jan Elemans uit Huisseling en het *Vocabulary van het Dialect van Kempenland*, van A.P. de Bont uit

Oerle. Het was bovendien het jaar waarin Jan van Bakel uit Nuenen zijn proefschrift *De vaktaal van de Nederlandse klompenmakers* verdedigde.

In al die werken staat het dialect als authentieke, lokale, unieke, zo veel mogelijk nog ongerepte dorps taal centraal.

Maar hoe verhoudt nu de hedendaagse situatie zich met die van de jaren 1937 en 1958?

Dialect boert achteruit

De algemene opinie luidt dat het dialect de afgelopen 50 jaar hard achteruit gegaan is. Dialecten in Noord-Brabant verliezen hun kenmerkende woorden en klanken en zullen uiteindelijk uitsterven, mogelijk al binnen één generatie, dus over een jaar of twintig. Een halve eeuw terug golden dialecten nog als moedertaal voor het grootste deel van de bevolking en was landbouw de voornaamste bron van bestaan. De culturele weerslag van de technische evolutie in de landbouw uit de tweede helft van de jaren '50 is van grote invloed op het dialectgebruik. Het dialect als authentieke, lokale dorps taal staat dus flink onder druk en vanuit dit perspectief hebben we te maken met verlies, teloorgang.

Maar het dialectverlies in Noord-Brabant leidt niet tot een situatie waarin alle inwoners van deze provincie hetzelfde Nederlands gaan praten. Er blijven 'Brabantse' kenmerken in hun taal aanwijsbaar. Dat kunnen zelfs nieuwe kenmerken zijn, die niet in het authentieke dialect aanwezig waren, zodat dit taalveranderingsproces niet zonder meer beschouwd kan worden als dialectverlies. Zeker, een groot deel van de dialectwoordenschat staat onder druk en wordt vervangen door Nederlandse woorden, maar voor het klankenpalet geldt al veel minder dat het snel Nederlandser wordt en naast verlies is er ook winst. Neem bijvoorbeeld de volgende nieuwe kenmerken in het Brabants:

- het groetwoord *hojje* dat uit het midden van Nederlands Limburg komt, maakt een sterke expansie door en wordt nu ook gebruikt in streken waar het geen authentiek dialectwoord is (Stroop 2009); het is nu erg populair, steekt *daag*, *doeg* en *doei* naar de kroon en functioneert als een sterke markeerder van regionale identiteit (overigens is ook *doeg* van origine een dialectwoord, afkomstig uit de Zaanstreek; het heeft zich via jongerentaal over heel Nederland verbreid).

- een hyperdialectvorm als *clubske*, dat *clubke* zou moeten zijn, is wijd verspreid op internet ("Wij hebben een *clubske* opgericht voor mensen met een *lelijk* gezicht, *ge zijt er bij, ge zijt erbij*"). Ik vond in maart van dit jaar liefst 2930 hits voor deze overdreven

dialectvorm op Google, tegen 21.800 voor het meer correcte *clubke*. Ook hoorde ik onlangs een meisje Debbie spelenderwijs *Debske* noemen. Daarnaast komt ook de verkeerde keuze van woordgeslacht voor, hetgeen bij uitstek hyperdialect typeert: *onzen Deb*. Misschien is hier de Oost-Brabantse gewoonte om meisjes 'hij' te noemen nog van extra invloed. Oost-Brabanders kunnen van een meisje vragen *hoe doetie 't?*, en misschien is het daarom niet zo onlogisch om haar vervolgens *onzen Deb* te noemen.

- het woord *piefke*, dat ik deze zomer voor het eerst hoorde bij 15-jarigen in Veghel. Zij geven er de betekenis aan van joint (*jonco*, zoals ze zelf zeggen), een relatief nieuw begrip vanuit het perspectief van de dialectwoordenschat. Ze vermoeden dat het woord uit Eindhoven komt. Ik heb de term drie keer teruggevonden op internetfora, telkens in de betekenis van sigaretje, en in Limburgse kringen (twee maal wordt Genk en eenmaal Kerkrade genoemd). De Limburgse oorsprong lijkt te worden bevestigd in het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* (WLD) waar onder "roken" en "dampen, veel en met lange trekken roken" *pieve* wordt vermeld voor Kerkrade (de bron dateert van 1997) en Simpelveld (1994) resp. Hoensbroek (1980).³

Hyperdialectvormen zijn markeringen van dat proces waarbij er allerlei tussenvormen tussen lokaal dialect en standaardtaal ontstaan. Ze vinden vaak hun oorsprong in competentieproblemen. De sprekers weten bijvoorbeeld het onderscheid tussen mannelijk en vrouwelijk woordgeslacht niet meer precies, en spreken van *nen hillen ouwen oma* (Hoppenbrouwers 1990: 123), omdat ze het dialect niet als moedertaal geleerd hebben, maar na het Nederlands. Hyperdialectvormen kunnen ook moedwillig worden ingezet, bijvoorbeeld om stoer te doen, zoals in het geval van het onvriendelijke *zwarters* dat door Lonsdale-jongeren in Hank werd gebruikt tegen mensen met een donkere huidskleur. Die term is een meervoudsvorm met een opvallende uitgang die aansluit bij West-Brabantse dialectvormen als *kienders*, *kalvers*, *eiers*.

Hoe het ook zij, van de authentieke dialectwoordenschat is in de laatste vijf decennia veel verloren gegaan, maar niet alle domeinen van de woordenschat zijn even kwetsbaar. Woorden die tot de huis-, tuin- en keukenwoordenschat behoren (zie verder Hoppenbrouwers 1990: 141-150), zijn beter bestand tegen invallen van woorden uit de standaardtaal dan bijvoorbeeld woorden uit beroepsgebonden domeinen. Die beroepen zelf zijn immers verdwenen of volledig veranderd. Vergelijk *erpel*, *appelsien* en *juin*, waarvan u allen de betekenis wel zult kennen met *zoei*, *veke* en *scholt* (mestgoot, kippenhorde, ovenpaal), die bij het repertoire van het traditionele agrarische bedrijf horen (Weijnen en Van Bakel 1967, Vos e.a. 1979).

Tegenover de verschraving van de authentieke dialectkenmerken staat een toenemende aandacht voor de dialectbeoefening. De interesse voor cultuuruitingen in het dialect is in diezelfde laatste vijf decennia immers sterk toegenomen. Men spreekt daarbij van een dialectrenaissance, een hernieuwde belangstelling voor dialecten. De dialectrenaissance maakt deel uit van het bredere proces van 'glokalisering', een heroverweging of herwaardering van herkomst in een globaliserende samenleving.

De dialectrenaissance heeft geleid tot een enorme toename van culturele uitingen in verschillende taalvariëteiten op het gebied van literatuur, muziek en theater, een toename dus van dialect op het podium en op papier. Terwijl het dialect als natuurlijke, gesproken taal veel ouder is dan de standaardtaal, is dialect op papier, het geschreven dialect, relatief nieuw. Maakt het schrijven van dialect de positie van dat dialect sterker? Culturele uitingen waartoe het schrijven van literaire teksten behoort, maken de maatschappelijke positie van taalvariëteiten sterker, en daarom wordt schrijven van dialecten als een van de criteria voor taalvitaliteit aangehaald, maar het schrijven van dialect in een voorgeschreven spelling roept vooral veel discussie op en lijkt eerder standaardisering te bevorderen. Standaardisering staat haaks op verscheidenheid en kan de vitaliteit van dialecten niet bevorderen. Omdat men gedwongen is een bepaalde standaard van een taalvariëteit te kiezen als men deze wil onderwijzen, vind ik ook dat het aanleren van een dialect in het basisonderwijs minder toepasselijk is dan voorlichting over wezen en waarde van dialecten, om nog maar eens enkele woorden van Weijnen te gebruiken.⁴

De toenemende belangstelling voor dialecten doet mensen denken dat ook de vitaliteit van het dialect toeneemt, en dat staat haaks op de algemene opinie dat dialecten weldra zullen uitsterven. Gaat het nu slecht of gaat het goed? Geen van beide.

Regiolect

Dialectgebruik neemt af maar de belangstelling neemt toe. Dialectwoorden verdwijnen, maar nieuwe regionale kenmerken nemen hun plaats in. Dat is stereotiep voor een gebied als Noord-Brabant, een provincie aan de rand van Nederland maar met toch heel wat Randstedelijke trekjes.⁵ Enerzijds nog bij uitstek een boerenprovincie, anderzijds een provincie waarin Brainport ligt, een toptechnologische 'hotspot' in Europa met de agglomeratie van Eindhoven als kern. Juist in een dergelijke provincie tussen landrand en Randstad is de keuze voor het regiolect een aantrekkelijke. Regiolectgebruik is dus een regionaal bepaalde keuze, populair onder Brabanders maar veel minder onder Limburgers. In Limburg

is het dialectgebruik nog zeer hoog in een brede waaier van situaties. Als Limburgers geen dialect spreken, dan kiezen ze vooral voor Standaardnederlands (33%) en veel minder voor regiolect (minder dan 10%). In Noord-Brabant en Zeeland is regiolect (35% resp. 29%) wel een alternatief voor dialect (22% resp. 32%), maar Standaardnederlands is er de meest gebruikte variëteit (43% resp. 39%) (Van de Velde e.a. 2008).⁶

Van de waardering voor de variëteiten tussen lokaal dialect en standaardtaal in Noord-Brabant wordt vaak gezegd dat die laag is, onder meer omdat er gemakkelijk interferentie van dialectkenmerken met het Nederlands optreedt. De geringere afstand tussen Brabantse dialecten en het Nederlands (Hoppenbrouwers 2001) maakt die interferentie makkelijker dan bijvoorbeeld de interferentie tussen Zuid-Limburgse dialectkenmerken met het Nederlands. Overigens worden die tussenvariëteiten in groepsculturen vaak wel gewaardeerd, ze hebben met andere woorden geen *overt*, maar meestal wel *covert* prestige.

Noord-Brabant is tegenwoordig op de schaal van dialectgebruik op de eerste plaats een gebied van diaglossie. Dat is de toestand waarbij tussen de twee polen van Standaardnederlands enerzijds en het authentieke lokale dialect anderzijds een heel continuüm van tussenvariëteiten ontstaan is. Daarin bevinden zich regionale dialecten, regiolecten en vormen van Nederlands met regionale kenmerken. Dat zijn overigens benoemingen van gefingeerde stadia in het veranderlijke en gevarieerde continuüm tussen dialect en standaardtaal.

Tegenover diaglossie staat diglossie: Limburg bevindt zich nog meer in het aan diaglossie voorgaande stadium van diglossie, waarin Standaardnederlands en lokaal dialect naast elkaar functioneren en afgewisseld worden naar gelang de situatie. Diglossie vinden we in Noord-Brabant vrijwel alleen nog bij de oudere generaties. De grote plaatsen in de Randstad hebben daarentegen al een op diaglossie volgend stadium van diglossie bereikt, bestaande uit standaardtaal en informele substandaardtaal (cf. Auer 2005, Taeldeman 2008). Het traditionele dialect is daar vrijwel overal al verdwenen.

Het traditionele dialect wordt gekenmerkt door een hoge bewustzijnsgraad van lokaliteit. Het lokaal identiteitsgevoel ontwikkelt zich vooral door het taalgebruik. Het taalgebruik wordt voornamelijk bepaald in de primaire (binnen het gezin) en de secundaire socialisatie (op school, i.c. tijdens het basisonderwijs). De meest opmerkelijke dialectkenmerken markeren die lokale identiteit maar zijn meteen ook het meest kwetsbaar bij processen van nivellering.

Zulke, zogenaamde primaire dialectkenmerken zijn dus geografisch beperkt tot een klein gebied, opvallend waardoor ze gemakkelijk

stigmatiserend werken, en kwetsbaar bij nivelleringsprocessen. Secundaire kenmerken zijn typisch voor een regio, vallen minder op maar zijn wel bewust gekend, en worden weggelaten als er standaardtaal beoogd wordt. Tertiaire dialectkenmerken zitten in variëteiten die al dicht bij de standaardtaal zitten, horen bij grote gebieden en hebben een lage bewustzijnsgraad. Bij secundaire en tertiaire dialectkenmerken is geen sprake meer van het lokale maar eerder van het regionale of bovenregionale identiteitsgevoel, dat ontstaat in een socialisatiefase met vrienden van buiten de woonplaats (voortgezet onderwijs, werk, uitgaan). Het gaat hierbij niet om drie afgebakende groepen kenmerken maar drie schematische categorieën op een vergelijkende schaal in het spectrum van dialect naar standaardtaal.

Als tertiaire kenmerken fonologisch zijn, noemen we ze accent. Een voorbeeld in Noord-Brabant is de zachte *g*. Maar tertiaire kenmerken kunnen ook syntactisch of morfologisch zijn. Morfologisch is het gebruik van de uitgang *-ke* voor verkleinwoorden: *meiske*. Syntactisch is bijvoorbeeld het gebruik van 'zijn eigen' in plaats van 'zich', *hij schaamt zijn eigen*. Dat klinkt als netjes Standaardnederlands en toch is er iets ernstig Brabants mee aan de hand.

Tertiaire dialectkenmerken kunnen ook lexicaal zijn, hetgeen Taeldeman (2008) eigenlijk niet noemt in zijn artikel over de tussentaal in Vlaanderen. Ik denk daarbij aan de voorbeelden van vermeend Nederlandse woorden die Hoppenbrouwers (1990) geeft: *peperkoek, friet, verschiete, butse, buurte, tuffe, stèchele*. Ik noem verder *pilsje* en *schoonbroer* als lexicale items die tot de tertiaire dialectkenmerken gerekend mogen worden. Van enkele hier genoemde woorden kan wellicht betwist worden of ze niet tot de secundaire categorie horen, maar de meeste van deze voorbeelden zijn zulke dagelijkse woorden dat u zich misschien afvraagt wat de tegenhanger buiten het Brabants dan wel mag zijn; dat zijn 'ontbijtkoek of snijkoek', 'patates frites of patat', 'schrikken', 'stuiten of kneuzen', '(bij)praten', 'spugen', 'redetwisten', 'glaasje bier of biertje', 'zwager'. U kunt verder ook nog denken aan de afwijkende betekenis van *ik ben vanmorgen aangereden* of aan de bredere toepasbaarheid van het voornaamwoord 'ons': *ons mam*, iedereen zegt het, ook een enig kind in Noord-Brabant.

Het spreken met cultuur identificerende kenmerken neemt een steeds sterkere positie in. Dit wordt veroorzaakt doordat onze omgangsvormen steeds minder formeel worden. Waar voorheen de tegenstelling formeel-informeel vaak parallel gelegd kon worden met standaardtaal-dialect, is in een samenleving met een steeds geringer aantal formele situaties de standaardtaal te afstandelijk en niet-identificerend. Men kiest, vooral de jongere generaties, dan voor een omgangstaal waaraan herkomst makkelijk te horen is en

die zich ergens in het continuüm tussen standaardtaal en dialect bevindt. En die herkomst kan natuurlijk ook buiten Noord-Brabant liggen. Cultuur identificerende kenmerken van variëteiten tussen standaardtaal en dialect kunnen ook allochtoon van origine zijn, en de tussenvariëteiten zelf wijken niet alleen af van het Nederlands als regionale variëteit maar ook als sociale en in gevallen als etnische variëteit.

Jongeren

In het onderzoek naar traditionele dialecten, zoals dat van het WBD, is vrijwel geen plaats voor jongerentaal.⁷ Omdat het in de samenleving waar de traditionele dialecten bij horen, niet ongebruikelijk was dat kinderen vanaf hun tiende levensjaar of kort daarna gingen werken, was er eenvoudigweg geen jongerentaal. Tieners waren toen immers al enkele jaren in het arbeidsproces onder volwassenen opgenomen. Traditioneel, lokaal dialect wordt dan ook bepaald door het taalgebruik binnen het gezin en tijdens het lager onderwijs, maar de tussenvariëteiten worden vooral ook gevormd in de jongerencultuur. Sinds vrijwel alle jongeren voortgezet onderwijs volgen, is die ruimte voor jongerentaal er wel. Taalgedrag is bij hen zelfs het meest aan variatie onderhevig. De invloed van een peer group op het taalgedrag is op zijn grootst bij 15- of 16-jarigen.

Het veranderende taalgebruik in grote steden, vooral onder groepen jongeren van gemengde etnische origine, is een hip onderzoeksthema van het laatste decennium (o.a. Hinskens 2004). Het wordt vaak onder de noemer 'straattaal' of 'multi-etnolect'⁸ samengevat maar het is natuurlijk zeer heterogeen van samenstelling. Vooral de etnisch gekleurde en milieu gebonden aspecten van straattaal zijn een aandachtspunt. Vanuit Noord-Brabants perspectief: het totaal aandeel allochtonen op de Brabantse bevolking bedraagt 15,2%. Het aandeel niet-westerse allochtonen is voor Noord-Brabant 7,4%. Zij zijn vooral geconcentreerd in de steden (Cox e.a. 2009).

Met de populariteit van de straattaal (er is zelfs een Groot Dictee der Nederlandse Straattaal, op BNN-televisie) dreigt in het academisch circuit een nogal eenzijdige benadering van nieuwe taalvariëteiten te ontstaan. Op de eerste plaats werd het geografische aspect van straattaal onvoldoende belicht. In het nog lopende onderzoeksproject 'The Roots of Etnolects' van Van Hout, Hinskens en Muysken wordt inmiddels wel de vraag gesteld of etnolecten putten uit lokale dialecten. In Nijmegen klinken zilver en goud immers met *s* en *g*, in Amsterdam met *s* en *ch* en in Tilburg met *z* en *g*; dergelijke variatie in lokale stadsdialecten is terug te horen in straattaalvariëteiten. Straattaal in Tilburg heeft dus niet de

extra harde schraap-*g* die in het westen straattaal nu juist bij uitstek kenmerkt.

Op de tweede plaats kent ook het platteland zijn jongerencultuur, mét groepen van gemengde etnische afkomst. De sociale en geografische stratificatie van stad én platteland in Noord-Brabant als context voor onderzoek naar taalverandering en -variatie levert dan ook een meerwaarde op. Jongerenculturen waarvan immigranten deel uit maken zijn overigens niets nieuws op het Brabantse platteland. Neem bijvoorbeeld Gemert waar in 1951-52 de bevolking met 10 % toenam toen er 120 Indische gezinnen werden geplaatst. In een nieuwe wijk werden twee huizen aan Indische Nederlanders toegewezen en dan een huis aan een Gemertse familie, dan weer twee Indische families enz. Op die manier kreeg elk Indisch gezin zowel een Indische als een Gemertse buur; integratie op het Brabantse platteland (De Haas 2006). Het gevolg was dat kinderen van Indische Nederlanders *Gímmers* met Indische tongval leerden spreken en dat etnolect leeft er tot op de dag van vandaag voort.

Overigens dienen we ook rekening te houden met de invloed van nog een andere taal in onze samenleving, het Engels. Het Engels heeft een steeds belangrijkere positie ingenomen in de media en het onderwijs, domeinen waarin jongeren zich nadrukkelijk manifesteren, en mag niet langer beschouwd worden als een vreemde taal maar moet gezien worden als tweede of derde taal van Nederlanders, omdat ze er dagelijks mee geconfronteerd worden (Gorter en Van der Meer 2008).

Identiteit

We hebben gezien dat dialectkenmerken in Noord-Brabant vervangen worden door regiolectkenmerken, maar dat betekent niet dat de Brabanders in hun taalgebruik minder herkenbaar worden. De Brabantse tongval is ook in zijn nieuwe vorm een uitstekende markeerder van identiteit. Over die Brabantse identiteit is het laatste woord nog niet gezegd. Hoewel we mogen aannemen dat het Brabants eigene een geconstrueerde mythe van een provincie en haar bevolking is, kunnen we vaststellen dat dat Brabants eigene wel degelijk wordt beleefd door die bevolking (Verkaar e.a. 2006). Veel Noord-Brabanders vinden gezelligheid, gastvrijheid en gemoedelijkheid belangrijke Brabantse eigenschappen. Ook de eigen taal is een belangrijk element van de door Noord-Brabanders beleefde Brabantse identiteit. Bijna driekwart van hen spreekt met een Brabantse tongval en ruim 82% hiervan is trots op die tongval (Swanenberg 2006).⁹

Noord-Brabant telt 68 gemeenten, die bestaan uit 264 woonplaatsen. Daarvan tellen er ca. 230 minder dan 15.000

inwoners, en ruim 160 minder dan 5.000 (Cox e.a. 2009). Bijna de helft van alle 2.4 miljoen Noord-Brabanders woont in een dorpskern van minder dan 15.000 inwoners (*brabant.nl*). Bovendien kennen deze kleinschalige gemeenschappen zoals gezegd ook een geschiedenis van immigratie in de laatste decennia, van Indonesië in de jaren vijftig tot Polen en Roemenië in het huidige tijdsbestek. Immigranten uit Midden- en Oost-Europa (de zogenaamde MOElanders) hebben vaak moeite met de Nederlandse taal. Hun kinderen lopen daardoor al snel een onderwijsachterstand op, hetgeen toch te voorkomen zou moeten zijn door naar ervaringen uit het verleden van kinderen van de gastarbeiders uit de jaren zestig te kijken. Polen in Nederland zijn niet meer enkel seizoensarbeiders die na een paar maanden huiswaarts keren; inmiddels sticht een groot deel van hen hier een gezin. Duidelijk mag zijn dat ook jongeren in kleine kernen deel uit kunnen maken van gemengde, 'multi-etnische' groepen.

Kleine kernen in Noord-Brabant worstelen met problemen die de leefbaarheid betreffen, zoals een tekort aan sociale cohesie en veiligheid. De problemen die de leefbaarheid betreffen zijn onder meer een gevolg van sociaal-culturele en economische veranderingen in de naoorlogse periode, die de regionale identiteit hebben beïnvloed (Bijsterveld e.a. 2008). Verhalen van botsingen met allochtonen in kleine kernen zijn bekend.¹⁰ Dat gaat vooral ook jongeren aan (Te Poel en Verweij 2005: 5-7):

- kleine kernen verliezen voorzieningen zoals buurtwinkels, zodat er een gebrek aan ontmoetingsplaatsen en buurtgevoel ontstaat;
- de lokale jeugd trekt weg omdat de woondruk stijgt (woningen voor starters zijn schaars of te duur, en daartegenover staat de toename van 'import');
- door een verslechterende concurrentiepositie door veeziekten, mestproblemen en dergelijke verandert het boerenbedrijf sterk, zodat boeren stoppen, veranderen van werk of vertrekken.

Uit de studie van Te Poel en Verweij komt naar voren dat jongeren nog wel betrokken zijn bij die kleine, vergrijzende gemeenschappen op het platteland. De geïnterviewde HAS en MAS-studenten blijken zonder uitzondering zelfbewust en trots op hun toekomstige professie in de agrarische sector. Dat staat natuurlijk centraal in hun identiteitsbesef: "Je bent hier geboren en getogen, daar moet je trots op zijn". We mogen dan verwachten dat ze dat besef ook zullen uitdragen en taal is een van de belangrijkste spiegels van die identiteit.

U kent de leuzen wel, die worden gebruikt tijdens wedstrijden van Willem II of PSV, maar ook bij de grootse concerten met een zachte *g* van Guus Meeuwis: "*houdoe en bedankt olee olee*", of "*boere, boere*", dat als geuzennaam wordt gebruikt door Brabanders maar ook door Achterhoekers, Groningers enz. Identiteitsmarkeringen

vinden we behalve in taalgebruik verder ook in carnavalsclubs, trekkerwedstrijden, schuurfeesten, vrijwilligerswerk, sportclubs, uitgaanscentra. Als jonge Brabanders wordt gevraagd waarom ze zich Brabander voelen, is dat vooral vanwege de feesten (carnaval, kermis) en de mentaliteit (gezelligheid, gastvrijheid, goed eten en drinken). Een minder grote rol spelen het Brabantse landschap en het dialect, terwijl de Brabantse geschiedenis en het katholieke geloof door jongeren nauwelijks belangrijk gevonden worden (Swanenberg 2006). Ter vergelijking: bij 65plussers is de volgorde mentaliteit, landschap, geloof, feesten, geschiedenis en dialect.

De veranderingen in het voortgezet onderwijs hebben zeker bijgedragen tot de regiolectisering in Noord-Brabant. Het aantal middelbare dorpsscholen wordt kleiner, het aantal grote regionale opleidingscentra die hun leerlingen uit gebieden met wel 50 km doorsnee aantrekken, neemt toe. Zulke opleidingscentra mogen beschouwd worden als nieuwe sociale netwerken, die als talenmarkt functioneren.¹¹

Schoolgaande kinderen verhouden zich tot elkaar in allerlei subculturen. Dat is een van de factoren die hun taalgebruik beïnvloedt (cf. Quist 2008). Voor dergelijke subculturen of 'styles' worden termen gebezigd als alto's, hippies, gabbers, gothics, hardrockers, nerds, BrEaZaHs, hiphoppers, punkers en kakkers.¹² Over en weer zijn taalgebruik en subcultuur afspiegelingen van het sociaal-culturele DNA van deze doelgroep.

Nieuw Brabants

Diversiteit in taal en cultuur is dus meer dan de verscheidenheid aan dialecten die onze provincie van oudsher rijk is. In het hedendaagse Noord-Brabant is er een heel nieuwe scala aan taalvariëteiten te beluisteren, en daar is nog nauwelijks iets van vastgelegd of onderzocht.

Er zijn nogal wat manieren om taalgebruik onder jongeren vast te leggen, zoals één op één interviews met een adaptieve vragenlijst, groepsgesprekken tijdens een spel (in Noord-Brabant is dat dan natuurlijk rikken of toepen), retrospectieve interviews (cf. Quist 2000), *mixed guise tests* of informele tekstcorpora (msn, sms e.d., cf. Vandekerckhove 2009, maar ook graffiti, spandoeken e.d.).

Wat verwachten we dan te vinden in het 'nieuwe Brabants'? De vraag wat de talige variabelen in het nieuwe Brabants zijn, kan vertaald worden naar de vraag hoe je aan het Nederlands van inwoners van Noord-Brabant 'de Brabantse tongval' hoort.

Zogenaamde primaire kenmerken, die opvallend zijn, gemakkelijk stigmatiserend werken en het meest kwetsbaar zijn bij nivelleringsprocessen, verwachten we dan niet te vinden. De

kenmerken in het spectrum van dialect naar standaardtaal zullen minder opvallen, maar wel bewust gekend zijn, of een lagere bewustzijnsgraad hebben en daardoor interferentiegevoelig zijn. Meer bewust aanwezige kenmerken worden weggelaten als er standaardtaal beoogd wordt maar zijn regionaal goed inzetbaar en worden dan ook juist ingezet als regionale identiteit gemarkeerd moet worden, in café of kantine bijvoorbeeld. Vooral jongeren maken gebruik van identiteitsmarkerend gedrag om in- en exclusie van hun groep te bewerkstelligen. Hyperdialectvormen zijn extreme uitingen van zulke markeringsacties.

We verwachten in het nieuwe Brabants dus wat men noemt secundaire en tertiaire kernmerken te vinden. Zoals gezegd gaat het bij deze kenmerken niet enkel om regionale accenten, maar ook om variatie op het gebied van woordenschat en woord- of zinsvorming.

We kunnen de variabelen in vier categorieën indelen. De opgesomde voorbeelden zijn bij lange na niet uitputtend en gelden óf niet voor de gehele provincie Noord-Brabant óf niet uitsluitend voor de provincie Noord-Brabant.

a. Klankenpalet:

1. summum van het spreken met een Brabants accent: de zachte *g*;
2. n-deletie aan het wordeinde (*lope, bome*);
3. t-deletie aan het wordeinde (*nie, wa, da, ech*);
4. verzwakking van *d* voor sjwa (*rooie, kouwe, snije*);
5. verkorting (*ok, mar, wir, komme*);
6. regionale *r* (dat kunnen afhankelijk van de locatie verschillende varianten zijn, zoals tongpunt- en huig-*r*; Ruud van Nistelrooij is een spreker met een opvallende regionale *r*);
7. aanzetten van de svarabhaktivocaal: *melluk, twaaluf, warrum*;
8. h-deletie aan woordbegin: *eel oog*, (alleen ten westen van de rivier de Donge);
9. sk voor sch: *naar skool*, (alleen in enclaves in het oosten).

b. Woordenschat:

1. hierboven werden al de voorbeelden van 'vermeend Nederlandse' woorden genoemd, zoals *peperkoek, friet, spiegelen, verschieten, butsen, pilsje, schoonbroer* ('ontbijtkoek of kruidkoek', 'patates frites of patat', 'iemand jaloers maken door met iets lekkers of moois te pronken', 'schrikken', 'kneuzen', 'glaasje bier of biertje', 'zwager');
2. semantische interferentie zoals *ik ben vanmorgen aangereden* ('vertrokken' in plaats van 'betrokken in een verkeersongeluk')¹³, *is het klaar? jelemaal nie* ('nog niet helemaal' in plaats van 'helemaal niet');

3. functiewoorden: *da doe ik wel efkes, da hoor ik bekant noit, 't regent 'n bietje, ik heb nog zat, die woont langs mij* ('eventjes', 'bijna', 'enigszins', 'genoeg', 'naast');
4. *kenne-kunne, ligge-legge*; de wisseling van deze werkwoorden komt voor in stadsdialecten zoals het Bosch, maar komt ook buiten de stad voor in regiolect;
5. betekenis- of gebruiksuitbreiding, bijvoorbeeld *kei-* (heel erg [hard, gaaf, mooi, stoer, vlug, chic enz.]), *vort* (niet alleen 'verder', maar ook 'voortaan', 'in het vervolg');
6. uit het lexicale veld 'sociaal verkeer' (zoals omschreven in Hoppenbrouwers 1990), vaak bewust ingezet als markeerders: groetwoorden als *houdoe, hojje*; aanspreekvormen *gij, ge; hee gast/maat/jonge*¹⁴; *ons mam*. Tot dit veld kunnen ook geschreven boodschappen gerekend worden als *himmel dol* ('helemaal gek', graffiti in Rosmalen) en *wij wille goole zien* ('goals', spandoek bij Willem II);
7. nieuwe leenwoorden zoals *piefke* ('joint', uit Zuid-Limburgse dialecten).

c. Woordvorming:

1. verkleinwoorden: *meiske, hempje* (hyperdialect: *clubske*);
2. meervoudsvormen: *kinders, eiers* (hyperdialect: *zwarters*);
3. genusmarkering: '*ne man, den boer* (hyperdialect: '*nen hillen ouwen oma* in plaats van '*n heel aauw oma*; het verlies van onderscheid mannelijk-vrouwelijk is typisch voor regiolectisering);
4. sterke werkwoorden: *docht, gong, wier* (dacht, ging, werd), *gevrage, ge-ete, georve* (geërfd). Sommige zijn minder bewust en interferentiegevoelig, andere meer bewust en zelfs stigmatiserend.¹⁵

Vanwege de vatbaarheid voor hyperdialectvorming zullen de eerste drie morfologische kenmerken als meer bewust bestempeld moeten worden.

d. Zinsbouw

1. lidwoord: *de raam, het fabriek, de kanaal* (er treedt dus interferentie op bij de keuze voor *de* en *het*);
2. wederkerend voornaamwoord: *hij schaamt zijn eigen*; na *bij* wordt het wel eens weggelaten: *hij heeft z'n boek nie bij*; een typische interferentie die bij velen tot ergernis leidt. *Bij of bij 'm* voor 'bij zich' is algemeen in Noord-Brabantse dialecten¹⁶;
3. voegwoord: *kijk 's wie dat er is, hij vraagt wie of er komt*;
4. persoonlijk voornaamwoord: *wa zegde gij, komde gij ook* (naast *gij* ook nog een enclitisch voornaamwoord, dat ook zonder *gij* kan: *wa zegde, komde ook?*);

5. vooropplaatsing: *zal ik 't vatte? da doe mar!* (in plaats van *doe dat maar!*); *die heb ik ok twee* ('van zulke heb ik er ook twee')
6. vergelijking na de vergrotende trap: *hij is groter as ik*, in plaats van 'dan ik'. De Bont (1962) constateerde al voor het dialect van Kempenland dat de vergrotende trap niet gevolgd wordt door 'dan' maar door 'als': *hij heejget nog hóggerder és gij* (hij heeft het nog hoger dan jij).¹⁷ Niet uit dialect komt echter het gebruik van de objectsvorm in deze constructie: *hij is groter as mij* (zie daarvoor het volgende punt);
7. *hun* in onderwerpspositie; het is niet zeker of dit als dialectinterferentie beschouwd moet worden. Noord-Brabantse dialecten hebben als subjectsvormen *zullie* en *zellie*, en *hullie* is de bijbehorende objectsvorm.¹⁸ Wat wel vast staat, is dat het meer informele en minder normatieve karakter van tussenvariëteiten de algemene tendens om objectsvormen in onderwerpspositie te gebruiken makkelijker toelaat dan in de standaardtaal.

Vanwege de vatbaarheid voor interferentie lijken deze kenmerken bij de spreker een lage bewustzijnsgraad te hebben. De grote ergernis die deze fouten vaak oproepen toont aan dat de bewustzijnsgraad bij de toehoorder echter bepaald niet laag is.

Tot slot

In het proces van dialectnivellering valt niet alleen verlies te constateren, veel kenmerken handhaven zich en er komen zelfs nieuwe elementen bij. Dat valt vooral te beluisteren in het taalgebruik van jongeren. Taalgebruik maakt deel uit van hun sociaal-culturele DNA, naast andere cultuuruitingen zoals lidmaatschappen, vrijwilligerswerk, uitgaan, kleding- en muziekkeuze enz., Jongerentaal en -cultuur zijn niet alleen interessant in de context van de grote stad, maar ook op het platteland. Noord-Brabant herbergt het volledige spectrum van gesloten boerengemeenschapje tot economisch en cultureel centrum, van de Brabantse Dorpen Derby tot BrabantStad. Ook de taal en cultuur van etnisch gemengde groepen kent die gevarieerde context, van Indische Nederlanders in Gemert in de jaren '50 en Poolse arbeidsimmigranten van de laatste jaren tot de Antilliaanse gemeenschap in Tilburg. Diversiteit in taal en cultuur kan inzicht bieden in sociale processen en ons iets leren over identiteitsontwikkeling. Men kan zich afvragen wat men (binnen en buiten Brabant) nu echt Brabants vindt in het hedendaagse informele taalgebruik in deze provincie. Niet alle kenmerken maken met andere woorden nieuwe variëteiten onmiskenbaar Brabants.

Het thema van 'Diversiteit in taal en cultuur in Brabant' bestaat dus niet alleen uit de traditionele woordenschat van het oude Brabantse boerenleven. Maar het gaat wel óók om die traditionele dialecten. In mijn werk als adviseur bij de stichting Erfgoed Brabant blijf ik me natuurlijk inzetten voor het onderzoek en de beoefening van de Brabantse dialecten.

Er is nogal wat te beluisteren tussen dialect, zoals mijn grootvader in Middelrode dat nog sprak, en Standaardnederlands. Regionale dialecten, regiolect, etnolect, straattaal, een regionaal accent, er zijn *van alterande sorte* ... het laatste woord is nog niet gezegd.

Dankwoord

Ik begon deze rede met woorden van Weijnen; de bijzondere leerstoel die ik mag bekleden is tot stand gekomen op initiatief van de Toon Weijnen Stichting. Haar bestuur verdient dan ook heel veel lof voor de toewijding, het doorzettingsvermogen, de overredingskracht, de inspiratie maar vooral ook het plezier waarmee ze haar initiatief tot werkelijkheid heeft gemaakt: de heren Frits Speetjens, Michel de Koning, Joep Kruijzen, Noud Bongers en Roeland van Hout

Maar ik zal voor het overige geen opsomming van namen geven van de mensen die ik dank verschuldigd ben in mijn loopbaan. Jullie zijn ook met zo velen! Ik volsta met het dank zeggen aan u allen die hier aanwezig bent: *dè ge bedankt zet, dè witte*.

Een uitzondering maak ik vanzelfsprekend voor Cor en Nelleke, mijn ouders, die mij bij alles door dik en dun steunen en voor Fay, Belle, Gaia en Judith, de vier mensen die samen mijn thuis vormen, thuis in Brabant.

Ik heb gezegd.

- - - - -

Literatuur

Atlas van het Onderwijs (2008). Groningen: Noordhoff uitgevers.

Auer, P. (2005), 'Europe's Sociolinguistic Unity, or: A typology of European dialect/standard constellations'. In N. Delbecque, J. van der Auwera and D. Geeraerts (red.), *Perspectives on Variation. Sociolinguistic, Historical, Comparative*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. P. 7-42.

Bakel, J.J.A. van (1958), *De vaktaal van de Nederlandse klompenmakers*. Assen: dissertatie K.U. Nijmegen.

Barbiers, S., H. Bennis, G. De Vogelaer, M. Devos, M. van der Ham (2005), *Syntactische atlas van de Nederlandse dialecten. Dl. 1: pronomina, congruentie en vooropplaatsing*. Amsterdam: University Press.

Bijsterveld, A.J.A., C. Curré, H. Horsten, H. Moors, R. l'Ami en E. Philips-Van Lith (2008), *Brabant weerbaar in de wereld. 25 Jaar sociaal-economische ontwikkeling in de Noord-Brabantse samenleving 1983-2008*. Tilburg: Brabantse Ontwikkelings Maatschappij.

Bont, A.P. de (1958), *Dialekt van Kempenland, meer in het bijzonder d'Oerse taol, Vocabularium*. Assen: Van Gorcum.

Bont, A.P. de (1962), *Dialekt van Kempenland, meer in het bijzonder d'Oerse taol, Klank- en vormleer en enige syntaktische bijzonderheden*. Assen: Van Gorcum.

Cox, S., M. Rijkers, J. Westerlaken en C. Hoogendijk-van Nunen (2009), *Leefbaarheid: feiten in beeld. Brabant en de Brabantse bevolking*. Tilburg: PON.

Elemans, J.H.A. (1958), *Woord en wereld van de boer. Een monografie over het dialect van Huisseling*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.

Gorter D. en C. van der Meer (2008), 'Developments in bilingual Frisian-Dutch education in Friesland'. In *AILA Review* 21. P. 87-103.

- Haas, R. de (2006), 'Indische Nederlanders in Gemert'. In I. Strouken (red.), *Werken, werken, werken! Migratie en lokale geschiedenis*. Utrecht: Nederlands Centrum voor Volkscultuur. P. 68-73.
- Hagen, A. (1987), 'Het voortbestaan van Brabants eigen taal'. In *Hedde gij, zedde gij. Edde gij, zijde gij. Een bonte staalkaart van Brabantse dialecten*. 's-Hertogenbosch: Het Noordbrabants Genootschap. P. XI-XXIV.
- Hinskens, F. (2004), *Nieuwe regenboogkleuren. Jonge typen niet-standaardtaal en hun taalkundig belang*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Hoppenbrouwers, C. (1990), *Het regiolect. Van dialect tot algemeen nederlands*. Coutinho: Muiderberg.
- Hoppenbrouwers, C. en G. Hoppenbrouwers (2001), *De indeling van de Nederlandse streektaalen: dialecten van 156 steden en dorpen geklasseerd volgens de FFM*. Assen: Van Gorcum.
- Hout, R. van (1999), *Taal en toeval*. Tilburg/Nijmegen: Katholieke Universiteit Brabant/Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Kroon, S. en T. Vallen (2009), 'Discoursen over dialect en school'. In J. Jaspers (red.), *De klank van de stad. Stedelijke meertaligheid en interculturele communicatie*. Leuven/Den Haag: Acco. P 165-182.
- Langens, E. (2006), *Dialect en school. Een onderzoek naar dialectgebruik en -attitudes van leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Tilburg: Bachelorscriptie Interculturele Communicatie, Universiteit van Tilburg.
- Poel, Y. te, en A. Verweij (2005), *Jonge dromen over het platteland. Een onderzoek naar de beleving van de reconstructie in Brabant*. Eindhoven: Kenniscentrum Duurzame Stad- en Streekontwikkeling.
- Quist, P. (2000), *New Copenhagen 'Multi-ethnolect'. Language use among adolescents in linguistic and culturally heterogeneous settings*. Copenhagen: C.A. Reitzels Forlag.
- Quist, P. (2008), 'Sociolinguistic approaches to multiethnolect: language variety and stylistic practice'. In *International Journal of Bilingualism* 12-1&2. P. 43-61.

- SAND, *Syntactische atlas van de Nederlandse dialecten* (2005--). Amsterdam: University Press.
- Sterkenburg, P. van (2008), 'In Memoriam Antonius Angelus Weijnen'. In *Taal en Tongval* 60-1. P. 1-10.
- Stroop, J. (2009), 'Groeten en wensen'. In V. De Tier, J. Swanenberg en T. van de Wijngaard (red.), *Moi, adieë en salut. Groeten in Nederland en Vlaanderen*. Groesbeek: Stichting Nederlandse Dialecten. P. 13-23.
- Swanenberg, J. (2006), *Trots op je taal! Gruts, grootsig, freed op oe(w) dialect!* 's-Hertogenbosch: Stichting het Brabants.
- Swanenberg, J. (2009), 'Schatten uit het Brabants. Hyperdepiep voor het dialect'. In *Brabants. Kwartaaluitgave over Brabantse taal, literatuur, muziek, dialect- en naamkunde* 6-2. P. 44-46.
- Swanenberg, J. en H. Brok (2008), *Het Brabants beschreven. Dialect in Noord-Brabant, met een bibliografie van 1776-2007*. Alphen aan de Maas: Veerhuis.
- Taeldeman, J. (2008), 'Zich stabiliserende grammaticale kenmerken in Vlaamse tussentaal'. In *Taal en Tongval* 60-1. P. 26-50.
- Van de Velde, H., T. van de Wijngaard, M. Schrier, J. Swanenberg en V. De Tier (2008), 'Limburgs kalle, wie sjteit 't d'r mit?'. In L. Heijenrath (red.), *Jaarboek Veldeke 2007*. Roermond: Veldeke Limburg. P. 56-72.
- Vandekerckhove, R. (2009), 'Wb! Cva? Wist mjon? De chattaal van Vlaamse tieners tussen 'lokaal' en 'mondiaal'. In V. De Tier, J. Swanenberg en T. van de Wijngaard (red.), *Moi, adieë en salut. Groeten in Nederland en Vlaanderen*. Groesbeek: Stichting Nederlandse Dialecten. P. 33-44.
- Verkaar, E., S. Cox, K. du Long, M. Smulders, D. Vos en A. Bosch (2006), *Buitengewoon Brabants. Over binding en identiteit*. Tilburg: PON.
- Vos, P.H. (1994), 'Seminarietaal'. In *Medewerkerscontact WBD en WLD* 5-2. P. 7-12.
- Vos, P.H., W.A.M.M. Janssen Steenberg en A. Weijnen (1979), *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Niet-agrarische vakterminologieën. Huisslachter en bakker*. Assen: Van Gorcum.

Vriend, F. de, J. Swanenberg en R. van Hout (2007), 'Dialectgebieden in Brabant. Geografische clustering op basis van de ruwe lexicale gegevens van het Woordenboek van de Brabantse Dialecten'. In *Taal en Tongval. Themanummer 20*. P. 83-110.

WBD, *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (1967-2005). Assen/Groningen/Utrecht: Van Gorcum/Gopher.

Weijnen, A.A. (1937), *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant, in aansluiting aan geografie, geschiedenis en volksleven*. Fijnaart: dissertatie K.U. Nijmegen.

Weijnen, A. en J. van Bakel (1967), *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Agrarische terminologie. Behuizing en landerijen*. Assen: Van Gorcum.

Wijngaard, H. van de (2004), *Woordenboek van de Limburgse Dialecten. Algemene Woordenschat. Eten en drinken*. Utrecht: Gopher.

Noten

¹ Het WBD hanteert een afbakening van gebiedsgrenzen die is gebaseerd op de provinciegrenzen, omdat dialectgrenzen niet overall scherp te trekken zijn maar er vaak sprake is van overgangsgebieden.

² De cijfers in de WBD-gebiedsindeling staan voor: 10 Noordwest-Brabants (11 Markiezaats, 12 Baronies, 13 Antwerps), 20 Midden-Noord-Brabants (21 Tilburgs, 22 Hollands-Brabants, 23 Maaslands), 30 Oost-Noord-Brabants (31 Kempenlands, 32 Noord-Meierijs, 33 Peellands, 34 Geldrops, 35 Heeze-en-Leendes), 40 Kempens (41 Noorderkempens, 42 Zuiderkempens), 50 Zuid-Brabants (51 Kleinbrabants, 52 Pajottenlands, 53 Centraal Zuid-Brabants, 54 Hagelands), 60 Getelands, 70 Westhoeks, 80 Cuijks, 90 Budels. Voor het Maaslands wordt ook wel de term Maaskants gebruikt; voor Cuijks en Budels zouden resp. Cuijklands en Kranendonks betere benamingen zijn.

³ *Pieve* is in het WLD opgenomen onder het vernederlandst trefwoord "pijpen" (Van de Wijngaard 2004).

⁴ *Wezen en waarde van het dialect* is de titel van een van zijn boeken, uit 1948.

⁵ Zie Kroon en Vallen (2009: 170-174), waarin helder wordt uiteengezet hoe sociale stratificatie die ontstond door de verstedelijking in Noord-Brabant een negatieve attitude t.o.v. dialectgebruik teweeg brengt en daarmee dialectverlies veroorzaakt.

⁶ Het is dan ook heel opmerkelijk dat Limburgs wel en Brabants niet als bedreigd taalsysteem beschouwd worden door Unesco in de *Atlas van bedreigde talen* (2009). Limburgse dialecten zijn immers veel vitaler dan vrijwel alle andere dialecten in Nederland.

⁷ Met uitzondering van sociolecten als seminarietaal (Vos 1994).

⁸ Of Algemeen Cool Nederlands, zoals werd vermeld in een interview met Vincent de Rooij in de *Volkscrant*, 21 juli 2009.

⁹ Dit lijkt overigens *niet* in mindere mate te gelden voor jongeren in het voortgezet onderwijs. Langens (2006) rapporteert op drie verschillende onderwijsinstellingen 69%, 60% en 74% regiolectgebruik en 79%, 100% en 69% trots op de tongval.

¹⁰ In het nieuws waren de afgelopen jaren onder meer Uden (brandstichting Islamitische basisschool in 2004), Ravenstein, Waspik (in beide gevallen betrof het aanslagen op een Somalisch gezin in 2008) en Raamsdonksveer (aanslag op een Congolees gezin in 2009).

¹¹ Hoppenbrouwers introduceert de term talenmarkt in het kader van de scholengemeenschappen van na de invoering van de Mammoetwet (1968); de regionale opleidingscentra ontstaan medio jaren negentig. Noord-Brabant heeft er nu zeven.

¹² Kakkers hebben volgens de makers van de *Atlas van het Onderwijs* "van hun meestal rijke ouders op een speciale manier leren praten".

¹³ Inchoatieve werkwoorden beginnen in Noord-Brabant vaak met *aan-*. Andere voorbeelden die vermeend Nederlands kunnen zijn, zijn *aanlopen* en *aanfietsen*, die beide 'vertrekken' aanduiden. Voorbeelden uit dialecten zijn *aanslaope* (beginnen met slapen), *aanbieë* (niet presenteren, maar beginnen te bieden), *aantuile* (beginnen met ploegen) en *aanwaasse* (beginnen te groeien).

¹⁴ Naar mijn idee wordt *gast* in de regio Eindhoven gebruikt, *maat* meer in Midden-Brabant en *jonge* onder meer in en rond 's-Hertogenbosch.

¹⁵ Hagen (1987) noemt als sterke verleden-tijdsvormen die als archaïsch bestempeld worden: *kos* ('kon') *dierf*, *dorf* ('durfde') en *hiel* ('haalde'). Vormen als *gong* en *georve* zijn te horen als interferentievormen in het bedoeld Nederlands spreken, maar dat zal voor *kos*, *dorf* of *hiel* niet gelden. Die behoren tot de primaire dialectkenmerken.

¹⁶ SAND (kaart 4.3.3.1).

¹⁷ De SAND vindt dit verschijnsel voor heel Noord-Brabant (kaart 1.3.1.4).

¹⁸ Zie ook Van Hout (1999).